

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Seminární práce k předmětu SEMINÁŘ Z ANTICKÉ FILOSOFIE

Aristotelova nauka o bohu.

vyučující: Ing. Mgr. Tomáš Machula, Dr.
student: Jaroslav Fogl
ročník: první
akademický rok: 2000/2001
datum: 11. dubna 2001

Úvod

Mohu přiznat, že když jsem poprvé chytil do ruky velké dílo Aristotelovo s názvem *Metafyzika* a začel se do jeho složitých vět o teologice jako takové, byl jsem opravdu zaskočen tím, jak dokáže nějaký člověk takto vysoko uvažovat. Je ovšem fakt, že když si zvykne člověk na jeho abstraktní styl a snaží se pochopit hloubku jeho myšlenek, dá se říci, že jsou některé myšlenky opravdu hluboké. Proto jsem se v této práci snažil vypíchnout za pomoci Aristotelových citátů z *Metafyziky* to nejdůležitější, co obsahuje Aristotelova teologika. Abych přiblížil dobu v které žil, jeho spisovatelskou velikost při sepisování myšlenek a nastínil to, o čem pojednává zpracovávaná kniha *Metafyzika*, věnoval jsem této také důležité informaci první část své seminární práce. Ve druhé části je obsaženo vlastní zpracované téma, jež pojednává o tom, jak Aristoteles vnímal skutečnost Boha, jeho existenci, vztah k panteizmu a jeho vlastnosti.

1. Filozofův život a dílo

1.1. Aristotelův život

Dříve, než se budeme zabývat tím, co je to metafyzika, je třeba nastítnit dobu v které žil, jeden z největších filozofů antiky, abychom mohli lépe pochopit, za jakých okolností vznikly jeho na tehdejší dobu revoluční myšlenky.

Tento velikán se narodil roku 384 př. Kr. ve Stagireiře v Thrákii (severní Řecko). Pocházel z rodiny lékařů a už jako mladý odešel studovat Platónovu Akadémii. Zde se setkává s Platónem, který je už ve stařeckém věku. Při jeho studiu došlo mezi oba génii ke střetu a po smrti Platóna se nestává hlavou Akademie, ale odchází do Malé Asie, kde se ujímá výchovy syna, krále makedonského, Alexandra. Jakmile se Alexander ujal po svém otci Filipovi vlády, Aristoteles zakládá svoji vlastní filozofickou školu zvanou Lykon.

Je tak znám svoji touhou a láskou po vědě, že na vlastní žádost, kterou přednesl Alexandru Velikému zakládá obrovskou knihovnu, přírodovědeckou sbírku rostlin a zvířat z celého tehdy známého světa. Ale jak to někdy bývá, dostává se do sporu se svým bývalým chovancem Alexandrem a s Athéňany, kteří přátelství Aristotela s Alexandrem chápali jako velkou zradu. Proto se po Alexandrově smrti na něho obořili jeho spoluobčané a chtěli jej odsoudit ke stejnému údělu, jako Sokrata.¹ Ovšem vyhnul se hrozcímu trestu smrti útěkem a za rok od této události umírá. Píše se rok 322 př. Kr.²

1.2. Aristotelovi spisy

Aristoteles byl velice aktivní spisovatel svých myšlenek. Ovšem mnoho jeho spisů se nedochovalo a nebo se dochovali ze zápisů jeho přednášek na Lykeionu. Ovšem přesto se dochovali nějaké části, z kterých je možno vyčíst rozsah jeho myšlení. Proto bych chtěl zde nastítnit nejzákladnější jeho díla a rozčlenit je do skupin:

- 1.) spisy o logice: - *Organon* (znamená řecky "nástroj" a je to určitý návod k filosofickému myšlení). Do tohoto souboru patří *Kategorie*, *Analytika* a *Topiky*.
- 2.) spisy přírodovědné: - 8 knih *Fyziky*, *O nebi*, *O vzniku a zániku*, *Meteorologie*, *O duši*, *O zkoumání živočichů* atd.
- 3.) spisy metafyzické: - Pojednávají o obecných příčinách věcí, a zabývají se otázkou "jsoucna" a transcendentního bytí.
- 4.) spisy etické: - 10 knih *etiky Nikomachovy*
- 5.) spisy politické
- 6.) spisy o literatuře a rétorice³

1.3. Co to je metafyzika?

Kdybychom pominuli to, že je to název pro knihu, kterou napsal Aristoteles, tak by se to dalo vysvětlit jako

1 Sokrates byl kvůli svým myšlenkám odsouzen k vypití kalicha bolehlavu a tím ukončit svůj život. (pozn. autor)

2 Srov. Störig, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991, s. 129.

3 Srov. *Tamtéž*, s. 129 – 130.

"nauka o transcendentálních skutečnostech."⁴ To znamená, že pojednává a vysvětluje počátek toho co je, filozoficky pojednává o vzniku světa a nejvyšší bytosti skrze kterou vznikl svět specifickým způsobem podle určité kultury. Je také možná ovšem i jiná definice, která stanovuje metafyziku jako otázku "co je to bytí".⁵

Kniha *Metafyzika*, která je určitým sborníkem Aristotelových spisů pojednává o tzv. "první filozofii".⁶ Tímto termínem totiž rozuměl Aristoteles věci, které nejsou pozorovatelné naší realitou, ale které přesto existují, tedy něco nad fyzické a proto i teologické, protože Aristoteles ve *Metafyzice* dokazuje existenci nejvyšší a dokonalé bytosti jako počátek všeho a příčinu všeho našeho myšlení a bádání.⁷ Je to kniha, která "zkoumá jsooucn jako jsooucn a to, co mu o sobě náleží."⁸

"Hlavní přínos metafyziky, který určil další dějiny filosofické teologie, musíme spatřovat v tom, že Aristoteles pojem boha vysvětlil pojmem bytí. Aristotelická nauka o bohu je ontologií: Otázka po významu slova "být" vede k pojmu boha. Bůh knihy *Lambda* je jsooucn nutné, nejdokonalejší a nezapříčiněné."⁹

Ovšem já se zaměřím na to, jak chápal teologii a jak vůbec došel v této knize k tomu, že nad našimi dějinami existuje nejvyšší, dokonalý "nehybný hybátel,"¹⁰ jež určuje řád světa a běh dějin.

2. Aristotelova teologika

2.1. Aristotelův důkaz existence Boha

Ve své knize *Metafyzika* se Aristoteles ve dvanácté knize zamýšlí nad otázkou, co je podstatou světa. A nedochází jako filozofové dříve k tomu, že by svět vznikl z nějaké pralátky z nějaké "jednotlivosti (oheň, země, voda) ani z obecnosti (tělo)."¹¹ Svým vědeckým bádáním dochází k tomu, že podstata světa je trojí:

- 1.) smysly vnímatelná pomíjející (vše živé)
- 2.) smysly vnímatelná nepomíjející (nerosty apod.)
- 3.) podstata, která je nehybná, nepomíjející apod.

První dvě jmenované podstaty jsou předmětem zkoumání fyziky a tohoto fyzicky vnímatelného světa, kdežto ta třetí podstata je předmětem filozofického bádání metafyziky, protože nepodléhá pohybu, jež je součástí tohoto světa. Protože vše co je měnitelné¹² "vzniká ze jsoouciho"¹³ a může také nebýt. "Co však může nebýt, je pomíjející. A pomíjející je takové jsooucn, které je beze zbytku podle možnosti, tj. které může, ale nemusí mít svoji bytostnou formu."¹⁴ Protože každý živý tvor může pocházet z jiného tvora, který dříve nějakým způsobem vznikl a tento postup vývoje může jít do nekonečna, proto musí existovat nějaké jsooucn, které samo od sebe nevzniklo a proto nemůže ani samo od sebe zaniknout; musí to být prostě jsooucn, které nemá žádnou látku ani formu.¹⁵ A pokud nemá látku ani formu nemůže u tohoto jsoouca existovat ani žádný pohyb. Je prostě nehybné. Aristoteles i dnešní věda dokazují, že podstatou každého jsoouca je pohyb, proto "to, čím se něco mění jest první hybný činitel a to, co se mění jest látka, to, v co se mění je tvar"¹⁶ "a jest také něco, co pohybuje."¹⁷ "Neboť nic se nepohybuje, jak se právě naladí, nýbrž musí tu vždy něco býti jako příčina, jako se teď věc pohybuje tak a tak od přírody a tak a tak vnějším donucením, ať rozumem nebo něčím jiným."¹⁸

4 Gottfried, Martin. *Úvod do všeobecné metafyziky*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1996, s. 119.

5 Srov. *Tamtéž*, s. 119.

6 Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946, s. 5.

7 Srov. *Tamtéž*, s. 5.

8 Srov. *Tamtéž*, s. 6.

9 Ricken, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 112.

10 Tento termín použil při odhalování existence nejvyššího jsoouca, jež je nijak neměnný, věčný tedy nehybný a přesto se všim pohybuje a určuje řád. - Srov. Ondok, Josef Petr. *Důkaz nebo hypotéza Boha?* Svitavy: Trinitas, 1998, s. 20.

11 Srov. Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946, s. 300.

12 Pohyb zde není chápán jako přesun jsoouca z místa na místo, ale i změna stavu, vnitřní změna atd. (pozn. autor)

13 Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946, s. 301.

14 Ricken, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 108.

15 Srov. *Tamtéž*, s. 108.

16 Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946, s. 302.

17 *Tamtéž*, s. 309.

18 *Tamtéž*, s. 308.

2.2. Podstata boha u Aristotela

Během svého myšlenkového uvažování o existenci Boha se Aristoteles zaměřil také na popis podstaty, neboli vlastností boží. Dá se říci, že *"Aristotelická nauka o bohu je ontologií: Otázka po významu slova "být" vede k pojmu boha. Bůh knihy Lambda je jsoucno nutné, nejdokonalější a nezapříčiněné"*¹⁹ a právě toto by se dalo chápat jako první a důležitá odrazka k pochopení Aristotelické teologie a k pochopení jeho dalších myšlenek o podstatě boha.

Jak jsem již uvedl v předešlé kapitole, Aristoteles boha popisuje jako nehybného hybatele, který může pohybovat jiným díky *"žádostivosti a myšlení zkrátka myšlení pohybuje, aniž je sám pohybován. Nehybný hybatel je jako nejdokonalější jsoucno zároveň dokonalé dobro."*²⁰ Je počátkem a účelem všeho. *"Neboť účel jest účelem něčeho a účelem pro něco, z nichž jedno již jest, druhé ještě není. Účel však pohybuje jako předmět lásky a tím, co je tak pohybováno, pohybuje dále ostatním."*²¹ Podle této jeho věty by se dalo chápat boha jako cíl, ke kterému vše směřuje, který vše určuje a kolem kterého se vše točí a to ostatní jsou okolnosti, které nám napomáhají k tomuto cíli.

I Aristoteles chápal filozofické řešení otázky nehybného hýbatele za základ vědy a tedy i filozofie, protože *"bůh aristotelické metafyziky je myšlení, které myslí samo sebe," (nohsis nohsews)*²² proto žije samo ze sebe, nijak nevzniklo a proto je i neměnné.

Zde se projevila naplno Aristotelova láska k filozofii a vědě jako takové, protože zde nepřímou tvrdí, že myšlení a filozofování *"jest něčím nejslastnějším a nejlepším. Jestliže tedy bůh jest stále tak blažen jako my někdy, jest to podivuhodné jsoucno, je-li však ještě blaženější, jest ještě podivuhodnější. A opravdu jest. Jest však také samostatným životem. Neboť skutečná činnost rozumu jest životem a on jest skutečnou činností; činnost však jest jeho samostatný, dokonalý a věčný život. Proto říkáme, že bůh jest naprosto dokonalá věčně žijící bytost. A tak v bohu jest nepřetržitý a věčný život a nepřetržitě a věčně trvání. Neboť to jest bůh. Z toho tedy, co bylo řečeno, jest zřejmo, že jest věčné a nehybné jsoucno, jež jest od smyslové oblasti odloučeno."*²³

2.3. Kolik je těchto nehybných hýbatelů tedy bohů?

Sám Aristoteles tuto otázku klade a snaží se na tuto otázku odpovědět. Dalo by se říci, že v této věci se odvolává opět na to, co již zdůvodňoval v důkazech existence Boha. Tedy, že *"počátek totiž a to, co jest ze jsoucna první, jest nehybné a neměnné jak o sobě, tak ve svých vztazích a způsobuje první věčný a jednotný pohyb. Ježto však pohybované musí býti pohybováno něčím a první hybný činitel musí býti o sobě nehybný," (proton kinoun akinhton)*²⁴ proto nemůže existovat více takových jsoucenců, jinak by nebyl svět v takovém řádu. A toto své tvrzení vysvětluje na pohybu planet, slunce, měsíce a hvězd po hvězdné obloze. Svůj pohyb totiž směřují k určitému cíli, který je dokonalý. Tímto cílem je určité božské těleso, které se pohybuje na nebi a kolem kterého se vše shromažďuje a přichází.²⁵

Je přesvědčen také o tom, že existuje jenom jedno nebe, *"neboť kdyby jich bylo více, byl by počátek pro každého jeden, co do počtu by jich bylo mnoho. Avšak všechno, čeho jest na počet mnoho má látku. První bytost však látku nemá, neboť jest entelechií, skutečností. Jest tedy jak pojmem, tak počtem jediný první hybatel nehybný. Proto jest stále a nepřetržitě pohybováno. Je tedy jenom jedno nebe, čili svět."*²⁶

2.4. Božský původ myšlení

Jak jsem už uvedl, Aristoteles nazval nehybného hybatele jako nohsis nohsews to znamená, že *"jednota myslícího a myšleného se v něm nezakládá na uskutečnění nýbrž jako takové je původní skutečností vůbec."*²⁷ Dá se tedy říci, že *"pojmem sama myslícího rozumu Aristoteles tematizuje boha na základě metafyziky poznání a*

19 Ricken, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 112.

20 *Tamtéž*, s. 109.

21 Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946, s. 310.

22 Ricken, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 110. (Met. XII 9, 1074 b 34)

23 Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946, s. 311.

24 *Tamtéž*, s. 312.

25 Srov. *Tamtéž*, s. 314 – 315.

26 *Tamtéž*, s. 316.

27 Ricken, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 111.

teorie mystiky,²⁸ protože díky tomu přichází na důležitý fakt, že Rozum patří k bohu neoddělitelně, je to zkrátka součástí boha.

Je ovšem "otázkou, co myslí"²⁹ Bůh nebo spíše jak myslí? Na tuto závažnou a těžkou otázku odpovídá Aristoteles jasně a říká: "Je tedy zjevno, že myslí to, co jest v nejvyšší míře božské a vznešené a přitom nepodléhá žádné změně. Neboť by to byla změna k horšímu a byl by to již jakýsi druh pohybu,³⁰ což je pro nehybného hýbatele nemožné. Prostě se dá tvrdit, že "kdyby nebyl skutečným myšlením, nýbrž pouhou schopností, bylo by pro něho nepřetržité myšlení pravděpodobně spojeno s námahou. Potom by zřejmě něco jiného než rozum mělo větší hodnotu, totiž předmět myšlení. Není přece totéž býti myšlením a býti myšleným."³¹

Závěr

Na závěr této své práce bych chtěl vyjádřit jednu myšlenku. Vnímám, že Aristoteles byl opravdu velká osobnost, která značně ovlivnila styl západního myšlení, protože ujednotil a dal systém svým myšlenkám a přestože jsou těžké, dal opravdový základ filozofickým pojmům. Bylo opravdu hezké, když jsem se setkával s určitými věcmi, se kterými se dá souhlasit a které jsme do naší církve přejali. Bylo pro mne povzbudivé, jak se pokouší nalézt cestu k Bohu nezávisle na náboženských a morálních předpokladech. Ale přesto si říkám, že je trochu škoda, že nedošel za hranice svých myšlenek a představ o Bohu, aby poznal Boha, kterého zvěstovali Židé a který, jak se domnívám mohl jeho teorii ještě více osvětlit a ozřejmit. Ale můj obdiv si zasluhuje díky tomu, že vlastním uvažování dochází k tomu, že nad námi existuje nekonečné, dobré, nutné atd. - nejvyšší jsoucno. Ve své knize *Der Gott der Philosophen* Wilhelm Weischedel píše: "*Der Gottes gedanke des Aristoteles wird für die weitere Geschichte der Philosophischen Theologie höchst bedeutsam. Wenn Gott als lebendige Vernunft begriffen wird, von derher alles seine Wirklichkeit erhält, denn meint die christliche Deutung Gottes als des schöpferischen Geistes, auf weiten Strecken sich darin wiederfinden zu können.*"³² Myslím, že tento filozof shrnul moje myšlenky do jedné věty a správně pojmenoval přínos tohoto velikého filozofa.

28 *Tamtéž*, 112.

29 Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946, s. 317.

30 *Tamtéž*, s. 317.

31 *Tamtéž*, s. 317.

32 Volný překlad: "Bůh díky Aristotelovi se stal pro další dějiny filozofické teologie velmi významným. Když se Bůh pochopí jako živé myšlení o kterém se všechny jeho skutečnosti zachovají, neboť myslí Boha křesťanské interpretace jako Ducha stvořitele kterého můžeme na daleké cestě opět nalézt." Weischedel, Wilhelm. *Der Gott der Philosophen*. Darmstadt: Verlag, 1983, s. 58.

Seznam použité literatury

- **Störig, Hans Joachim.** *Malé dějiny filozofie.* Praha: Zvon, 1991
- **Gottfried, Martin.** *Úvod do všeobecné metafyziky.* Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1996
- **Aristoteles.** *Metafyzika.* Praha: Nakladatelství Jana Leichtnera, 1946
- **Ricken, Friedo.** *Antická filozofie.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999
- **Weischedel, Wilhelm.** *Der Gott der Philosophen.* Darmstadt: Verlag, 1983
- **Ondok, Josef Petr.** *Důkaz nebo hypotéza Boha?* Svitavy: Trinitas, 1998

Obsah

ÚVOD.....	2
1. FILOZOFŮV ŽIVOT A DÍLO.....	2
1.1. ARISTOTELŮV ŽIVOT.....	2
1.2. ARISTOTELOVI SPISY.....	2
1.3. CO TO JE METAFYZIKA?.....	2
2. ARISTOTELOVA TEOLOGIKA.....	3
2.1. ARISTOTELŮV DŮKAZ EXISTENCE BOHA.....	3
2.2. PODSTATA BOHA U ARISTOTELA.....	4
2.3. KOLIK JE TĚCHTO NEHYBNÝCH HÝBATELŮ TEDY BOHŮ?.....	4
2.4. BOŽSKÝ PŮVOD MYŠLENÍ.....	4
ZÁVĚR.....	5
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	6
OBSAH.....	6